

mgr Barbara Jachym

NAUKA I IDEOLOGIA.

JĘZYKOZNAWCZA ANALIZA DISKURSU NIEMIECKO-POLSKIEGO

NA TEMAT ETNOGENEZY SŁOWIAN

W UJĘCIU KONTRASTYWNYM

STRESZCZENIE

Zagadnienia etnogenezy ludów europejskich zawsze interesowały nie tylko naukowców, ale również szeroką opinię publiczną. Problematyka ta zyskała szczególną rangę na przełomie XIX i XX w. w obliczu rodzenia się świadomości, tożsamości, poczucia wspólnoty narodowej krajów europejskich, a w szczególności takich, jak np. Polska, która swój narodowy byt musiała wywalczyć. Na podstawie materiału archeologicznego naukowcy wypracowali dwie główne teorie na temat etnogenezy Słowian, znane jako podejście allochtoniczne i autochtoniczne, a przedstawiciele obu teorii rozpoczęli bez mała 100 letni spór o to, skąd wzięli się Słowianie na terenach między Wisłą i Odrą oraz gdzie są ich pierwotne siedziby. Te same znaleziska archeologiczne były różnie interpretowane i używane przez badaczy, ale też i polityków do uzasadnienia praw Słowian lub Germanów do spornych terenów. Przedstawicielami tych teorii na gruncie archeologii byli m.in. Bolko von Richthofen i Józef Kostrzewski, których ostra, mająca podłoże nie tylko naukowe, ale i polityczne polemika, nadawała ton polskiej i niemieckiej archeologii okresu międzywojennego. Temat naukowy stał się tu areną walki politycznej o prawa do terenów na wschód od Odry oraz o niepodważalność bytności Słowian na tym obszarze od wczesnych wieków.

Podstawą analiz jest w niniejszej pracy korpus tekstów polskich i niemieckich składający się z 42 egzemplarzy autorstwa wymienionych archeologów, ale również innych naukowców odnoszących się wyraźnie do ww. publikacji. Zestaw tych tekstów stanowi przykład dyskursu, tj. splotu tekstów, powiązanych ze sobą tematycznie, stojących ze sobą i dyskursem w złożonej relacji i wykazujących wzajemne odniesienia. Teksty funkcjonują tu, jako jednostki komunikacyjne (działania/praktyki językowe), za pomocą których aktorzy dyskursu chcą osiągnąć zamierzone efekty. Korpus obejmuje okres 1918-1937, tj. czas największego nasilenia tej polemiki, co jest związane z konkretnymi wydarzeniami historycznymi, tj. Kongresem Wiedeńskim 1918, objęciem władzy przez Hitlera 1933 i zbliżającą się II Wojną Światową. Tworzące go teksty stanowią pewnego rodzaju rozmowę rozciągniętą w czasie, odnosząc się do siebie nawzajem poprzez liczne cytaty, parafrazy, odwołania w tekście i w przypisach. Celem niniejszej pracy jest lingwistyczna analiza tej polemiki (kontrowersji) toczącej się w głównej mierze w publikacjach prasowych.

Na niniejszą dysertację składają się trzy części: Część I, obejmująca zagadnienia teoretyczne, Część II, w której przedstawiona została metoda badawcza oraz korpus oraz Część III – analityczna. W obrębie zagadnień teoretycznych, wiele miejsca poświęcono samemu dyskursowi, jego historii, polisemii znaczeniowej pojęcia *dyskurs*, jak również recepcji tego pojęcia na gruncie językoznawstwa germanistycznego. Krótki ekskurs dotyczy również polonistycznego spojrzenia na dyskurs, które nieco odbiega od tego wyłaniającego się z prac

germanistycznych. Następnie na podstawie przytoczonych koncepcji dyskursu oraz zgromadzonego korpusu została wypracowana lingwistyczna definicja dyskursu, będąca podstawą niniejszych analiz. Część teoretyczną dopełniają zagadnienia dotyczące języka w nauce, wiedzy i ich wzajemnych relacji.

W części pracy zatytułowanej *Material und Methode* została przedstawiona metodologia, która posłużyła za podstawę do niniejszych analiz, jak również krótki rys. przedmiotu sporu między naukowcami polskimi i niemieckimi, na temat pochodzenia Słowian. Także w tej części można zapoznać się z przebiegiem tej prowadzonej głównie w mediach polemiki. Jednocześnie zostały zaprezentowane sylwetki głównych aktorów dyskursu, tj. Józefa Kostrzewskiego i Bolko von Richthofena. Rozdziały te dopełnia krótka charakterystyka tekstów stanowiących materiał językowy korpusu.

W części analitycznej (*Analytischer Teil*) scharakteryzowano poszczególne poziomy analizy dyskursu, począwszy od poziomu transtekstualnego, poprzez aktorów dyskursu, do poziomu analizy wewnątrztekstowej. Jako baza analityczna przyjęty został wielopoziomowy model analizy dyskursu autorstwa Spitzmüllera i Warnke, z którego do analiz wybrane zostały, kategorie najlepiej charakteryzujące badany dyskurs.

Praca ta wpisuje się w nurt współczesnego językoznawstwa zorientowanego na badania kontrastywne nad dyskursem oraz analizę dyskursów medialnych.

Przedłożona dysertacja otwiera możliwości do dalszych badań, a zestawiony korpus może być interesującym polem badawczym nie tylko dla językoznawców, ale również przedstawicieli nauk historycznych, gdyż daje wgląd nie tylko w ówczesne wzorce dyskusji, polemiki, ale także w historię dyscypliny i sposób uprawiania nauki w tamtych mocno naznaczonych przez politykę czasach.

Barbara Jachym